Elżbieta Cygielska

Krúdyról lengyel szemmel[1]

Krúdy Gyula a legendában – melyet ő maga teremtett és a rajongói szilárdítottak meg – *bonviván*ként, kávéházak, kabarék, elegáns éttermek, hitvány söntések, vidéki fogadók és fővárosi irodalmi szalonok, lóversenyek, játékbarlangok és bordélyházak törzsvendégeként élt. És a legenda nem alaptalan. A kérdés csupán az, hogy mikor írt, hiszen összegyűjtött művei több tucat kötetet ölelnek fel.

„Általában éjjel háromkor érkezett haza, nyomban nekiült írni, dolgozott másnap (illetve aznap) délig; a konyhában már ott üldögéltek a szerkesztőségi szolgák, hogy átvegyék az elkészült írást. Egy szakadatlanul dolgozó író, akinek sosincs elég ideje írni. A Mű? Egyik napról a másikra tákolta össze. Gondolom, rég feledve már az ok, ami valaha írásra késztette; egy eladható történet kellett mindig. És mégis győzedelmeskedett ritka nagy művészete."[2] Egy ilyen életképet és egyúttal minősítést találunk Kertész Imre *Gályanaplój*ában. A Nobeldíjas szerző, aki olyan sokszor írt az írás gyötrelméről, nemcsak Krúdy tehetségét csodálta, de irodalmi termékenységét és fegyelmezettségét is (a szigorú napi penzum tizenhat „árkus ív" volt).

Krúdy az állandó olvasmányai közé tartozott, Kertésznek egyenesen bensőséges volt a viszonya hozzá. Egyébként nem csak neki. A *Szindbád* szerzője méltán érdemelte ki az írók írója nevet. Mint Grendel Lajos – kortárs prózaíró és irodalomtörténész – kiszámította, tíz magyar íróból nyolc szereti Krúdyt. Márai Sándor szintén különösen rajongott érte. Ennek gyümölcse lett a *Szindbád hazamegy*[3] című regény. Márai a naplóiban is állandóan hivatkozik mesterére, élete utolsó heteiben pedig Krúdyn kívül már semmi mást nem tudott olvasni.

Márai a *Szindbád hazamegy* című regényével Krúdy halála után néhány évvel megható módon fejezi ki az iránta érzett tiszteletét, és különleges alkalmat kínál

Elżbieta Cygielska (1946) irodalomtörténész, műfordító, évtizedeken át a Varsói Egyetem Magyar Tanszékének oktatójaként dolgozott.

1 2019-ben a varsói PIW kiadónál látott napvilágot Elżbieta Cygielska és Teresa Worowska (irodalmunk két jeles fordítójának) válogatása Krúdy Gyula elbeszéléseiből és tárcáiból *Az alvó nők városa* címmel. Ehhez a kötethez készült utószóként ez a szöveg.

2 Kertész Imre: *Gályanapló*. Bp., 2002, Magvető, 153.

3 Ld. Márai Sándor: *Szindbád hazamegy*. Bp., 2015, Helikon.

az olvasónak arra, hogy megismerkedjen az íróval, és élete utolsó napján mellé szegődve felkeresse az általa gyakran látogatott helyeket, elköltsön vele egy ebédet, és bepillantson – ahogy egy mappába kukkant bele az ember – arra a vidékre, amelyet a könyveit kézbe véve jár majd be. Márai litániaszerűen sorolja az okokat, amelyek miatt Krúdy tollat ragadott, és zseniálisan imitálva stílusát ad ízelítőt a kalandból, mely Szindbád világában vár ránk. Egy megközelíthetetlen világban – nehéz ugyanis átfogóan megragadni a közel hetven regényt és az ezres nagyságrendű novellát, tárcát, cikket, riportot, kritikát, valamint az irodalmi portré jellegű írásokat, a drámai művekről nem is szólva.

Krúdy Gyula csupán ötvenöt évet élt, viszont korán kezdte. Ötéves korában ment iskolába, tizennégy évesen megjelentette már első műveit, a huszadik életévét alig betöltve pedig több száz, fővárosi és vidéki folyóiratok hasábjain megjelent elbeszéléssel, két önálló novelláskötettel, hat kisregénnyel és megszámlálhatatlan publicisztikai szöveggel büszkélkedhetett. Az írás volt a lételeme, habár a családja nem ebben a szerepben képzelte el őt, úgy vélték, hogy Krúdyból a dolgok rendje és módja szerint ügyvéd lesz, az apjához és a nagyapjához hasonlóan, aki mellesleg negyvennyolcas huszártiszt volt.

Krúdy Nyíregyházán született, a Magyarország északkeleti részén elterülő síkság, azaz a Nyírség fővárosában, amit láthatóan nyaktörő vállalkozás ragozni, jobb lesz tehát, ha némi lengyelesítéssel élve azt mondjuk, hogy a Nyír vidékén jött a világra, melyről „írni csak oly gyöngédséggel lehet, mint egy halott menyasszonyról". Azon a tájon, ahol „mintha a levegőnek, a homoknak, a szélnek, a víznek, a legelőnek volna olyan varázsa, hogy vadmagyarrá lesz az is, akinek az apja még nem tudott magyarul". A vidéken, ahol „daliás zsidók és selyemruhás szlávok vére keveredett a honfoglalók vérével".[4]

A Nyírség kimeríthetetlen ihletforrás lesz Krúdy számára, másik két szűkebb hazája, a Szepesség és Budapest mellett. Itt töltötte gyermekkorát és kora ifjúságát szeretettel és gondoskodással körülvéve egy nem éppen átlagos családban. Házasságon kívüli gyermekként jött a világra, amiről oly szépen ír *N. N. – Egy szerelem-gyermek* című 1920-ban kiadott művében.

Az író nemesi gyökerű nagyapja, idősebb Krúdy Gyula és gazdag polgári családból származó felesége Radics Mária otthonában botrányos dolog esett meg – ifjabb Krúdy Gyula teherbe ejtette a cselédlányt, bizonyos Csákányi Juliannát, a helyi mészáros lányát. A cselédet azonnal kirúgták. Közhely és kispolgári álszentség, mondaná rögtön az ember, de ez még csak a kezdete a történetnek, amely nem kellett, hogy közhelyesen végződjön. Az úrfi nem hagyta el kedvesét, a nagyszülők pedig hamarosan megbékéltek a helyzettel. Az unokát a nagymama nevelte, aki időközben elvált férjétől – a hűtlen „gróftól", ahogy a családban nevezték a huszártisztet –, akit egyébként élete végéig szeretett. Az író édesapja, a jómódú és köztiszteletnek örvendő ügyvéd csak akkor veszi feleségül

4 Krúdy Gyula: *Magyar Tükör. Publicisztikai írások, 1894–1919.* Bp., 1984, Szépirodalmi Könyvkiadó, 301–302.

a cselédlány-édesanyát, a „szépséges, melegszívű, szellemes és a világra kíváncsi nőt", amikor már tíz gyermekük van. Egy előkelő vidéki házaspár életét élik, akik a téli vakációt a Tátra üdülőhelyein, a nyárit pedig az Adrián töltik. E családi történetszálak mindegyikéből újabbak bontakoznak ki a Krúdy írásaiban található cselekményszálakhoz és motívumokhoz hasonlóan.

Az elemi iskolát és a gimnázium első osztályát otthon, a Nyír vidékén végzi el. Tízéves, amikor egy diákcsere keretében Podolinba küldik németet tanulni. Három évet tölt ott, és Podolin, valamint környéke – Késmárk, Lubló és Lőcse – számos elbeszélése, regénye és publicisztikai szövege díszletéül fog szolgálni. Nem feledkezik el a podolini főtérről, a Lubomirski herceg által alapított kolostorról, a piaristák gimnáziumáról, a Poprád folyón átívelő hídról, és legfőképpen e másfél ezer lakost számláló kisváros, az egykor elzálogosított szepességi városok egyikének hangulatáról, ahol megállt az idő. Visszajár majd oda „az elveszett ifjúságot keresve", és regényekben, illetve az úgynevezett középkori novelláiban örökíti meg ezt a megdermedt időt. Podolinban élte át a diákszerelem első fellángolásait is.

Iskoláit szülővárosában fejezte be. 1895-ben leérettségizett, egyedül magyarból kapott jót, minden más tantárgyból elégségest. Hisz igen elfoglalt diák volt. Diáktársaival egy sajtóügynökségszerűséget működtettek, amely helyi hírekkel látta el a fővárosi lapokat. Részt vett az önképzőkörben, ahol az irodalmár Porubszky Pál volt a mentora, aki naprakészen véleményezte és jelentette meg ifjúi zsengéit a saját maga által szerkesztett lapban. Krúdy valódi – és felettébb hatásos – pályakezdését mégis a *Debreceni Ellenőr*ben megjelent riportsorozat jelentette az úgynevezett tuzséri tragédiáról, az akkoriban szenzációs esetről, a fiatal grófkisasszony, Salamon Ella hipnózis szeánsz során bekövetkezett rejtélyes haláláról. A még diák Krúdy nem sokat töpreng, felül az éjszakai vonatra, elutazik a tizenvalahány kilométerrel távolabb fekvő településre, felkeresi a Lónyaiak impozáns kastélyát, ahol exkluzív körben zajlott a dráma, és végül betekintést nyer a rendőrségi anyagokba, köztük a boncolási jegyzőkönyvbe, ez avatja végérvényesen riporterré. Nem tipikus riportokat fog azonban írni, szövegeinek egyedülállóan irodalmi jelleget ad, hogy mélyreható, iróniával fűszerezett pszichológiai portrékat rajzol az események résztvevőiről.

Krúdy így nyert bebocsátást a valódi újságírás világába. Az érettségi után három hónapig egy debreceni újság szerkesztőségében dolgozott, ami már szakmai előmenetelnek számított. Az álmos Debrecent mégis az akkoriban lüktető Nagyváradra, azaz a Körös-parti Párizsra cserélte. Egy excentrikus fehér kabátban és vörös talpú sárga cipőben jelent meg ott, ahogy azt egy szerkesztő feljegyezte a *Szabadság* című napilapnál, amely Krúdyt alkalmazta. És nem kellett csalódniuk, a fiatalember ugyanis rendkívül szorgalmasnak bizonyult: félév alatt tizennyolc elbeszélést, egy kisregényt és megszámlálhatatlan cikket, tárcát, tudósítást jelentetett meg. A regény, mely sikerrel utánozza az angol abszurd humort a *Hat napig kerékpáron* címet viselte, és a *Három ember egy csónakban, nem számítva a kutyát* című regény ihlette. Krúdy bizonyára németül jutott hozzá

a korabeli sikerkönyvhöz. Lehetséges egyébként, hogy a névben szereplő K betű keltette fel a figyelmét. A *Három ember egy csónakban* című regényt jegyző szerző apjának neve ugyanis Jerome Clapp Jerome volt, a fia nevét azonban Jerome Klapka Jerome-ra változtatta az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hőse, a híres Klapka tábornok tiszteletére. Zárójelben jegyezzük meg, hogy a *Három ember egy csónakban* folytatása, azaz a *Három ember kerékpáron* csak 1900-ban jelent meg, tehát később, mint Krúdy szövege.

1897 tavaszán Krúdy végleg Pestre költözik, amelyet most már haláláig nem hagy el. Az utazás e dalnoka főként a képzelet útján utazik. Sosem járt külföldön (hisz Bécs nem volt külföld). Néha megemlítik, hogy járt Krakkóban vagy Lembergben, de ez csak feltételezhető.[5] A fővárosban elsősorban a *Fővárosi Lapok* és az *Egyetértés* számára dolgozik, de egyik szerkesztőségnél sem kötelezi el magát tartósan, szabadúszó lesz, szinte az összes Magyarországon megjelenő sajtótermékbe ír. Az újságírásból él tehát, de mellette az irodalomból is. Egyre nagyobb lesz ismertsége, bár a főváros meghódításáig még eltelik egy kis idő.

1899-ben feleségül veszi Spiegler Arabellát, egy rabbi nála hat évvel idősebb lányát, aki szintén irodalommal foglalkozik, rövidebb írásokat publikál a démoni Satanella álnév alatt. Az eljegyzésre egy évvel korábban került sor, Krúdynak mégis várnia kellett az esküvővel, amíg nagykorú lett, mivel a formaságokon túl akadályt gördített a házasság útjába az író apja is, aki legalább annyira nem volt kibékülve azzal, hogy elsőszülött fiából művész lett, amint azzal sem, hogy milyen feleségjelöltet választott magának. A házasságkötés után Bella felhagy saját ambícióival, három gyermeket hoz a világra, és a mindennapi apróságok miatt csatározik a férjével.

Krúdy elég hamar elköltözik otthonról, éveken át szállodákban lakik. Egyre jobban keres, gondoskodik gyermekeiről, de az életstílus, amit folytat nem nevezhető családinak. Csak akkor válik el Bellától, amikor a nála húsz évvel fiatalabb Várady Zsuzsával folytatott viszonyból világra jön lánya, Krúdy Zsuzsa, aki később többek között a *Budapest vőlegénye* című gyöngéd hangú áldokumentumban örökíti meg édesapját. Az ő születése ösztönzi majd Krúdyt egyik legjobb regényének, az *Asszonyságok díjának*[6] a megírására. A második házassága szintén nem lesz egyébként konfliktusoktól mentes.

A 20. század tízes éveinek végére Krúdy már több kötetnyi prózai írást tudhat magáénak. A századfordulós Budapestet, melyet a robbanásszerű fejlődés, a vadkapitalizmus, a szédítő tempó és az emberek közötti kapcsolatok fellazulása jellemzett, az *Aranybánya* (1901) című realista regényében, valamint elbeszéléseiben és publicisztikájában, például a Schneider Fániról szóló cikkben mutatja be. Időnként megcsömörlik a nagyváros zajától, gondolataiban és no-

5 Krúdy írásainak lengyel vonatkozásairól Kiss Gy. Csaba ír esszéjében: *Fogadó a Krakkói kalaphoz. Lengyel motívumok és hangulatok Krúdy Gyula elbeszéléseiben = A haza mint kert*. Bp., 2005, Nap Kiadó, 113–125.)

6 Ld. Krúdy Gyula: *Asszonyságok díja*. Bp., 1999, Osiris.

velláiban a Szepességbe és a Nyír vidékére menekül, Turgenyev, de legfőképp Mikszáth Kálmán hatását mutató lírai történeteket szőve. E prózai művek egy részének színhelyéül a Felvidéket teszi meg a harmincéves háború idején, e háttér előtt helyezi el a züllött zsoldoskatonák, bukott szerzetesek és szökött apácák haláltáncot járó alakjait. A téboly és a szadizmus – a szakirodalom szerint – Csáth Géza olyan novelláival hozza kapcsolatba e műveket, mint *A kis Emma*, a *Fekete csönd* vagy az *Anyagyilkosság*, habár Krúdy messze elmarad azok mesterségbeli tudásától, egyelőre csak gyakorolja az effajta esztétikát, hogy aztán a kutatókat lázban tartó *Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban* (1921) című, befejezetlenül maradt regényében térjen hozzá vissza.

Eseményértékű lesz az olvasók és a kritika számára az 1911-ben kiadott *Szindbád ifjúsága* című kötet, majd egy évvel később a *Szindbád utazásai*. Ez a két kötet nyitja meg Krúdy írásművészetének úgynevezett első nagy korszakát. Szindbád alakjának életre hívásával saját írói alteregóját teremtette meg (habár maga tagadta ezt), aki a kortárs befogadó szemében a Huszárik Zoltán híres filmjében ezt a szerepet alakító Latinovits Zoltán – aki egyszersmind a leghíresebb magyar vendéglős, Gundel Károly unokája – arcvonásait viseli. A ma is legenda által övezett tragikusan elhunyt színész (negyvennégy éves korában vonat alá vetette magát, egy mellesleg kultikus helyen, ahol évtizedekkel korábban hasonló módon vesztette életét a nagy költő, József Attila) azt állította, hogy azon az asztalon született, amelynél a Gundel Étteremben tett látogatásai során a magyar Brillat-Savarin szokott ülni, hiszen Krúdy talán rászolgál erre a névre, ha az úgynevezett gasztronómiai, vagy ha úgy tetszik, a *gyomornovellákra*, de akár a konyha és az étkezés egész munkásságán végigvonuló motívumára gondolunk. Bár a „nagy zabálás" freudi szűrőn átengedett mitológiája azt diktálja, hogy e szövegek jó részét metaforának tartsuk. Az *Előhang egy kispörkölthöz* című novellában például egy kannibalisztikus rituálé szerepel, melyben a hős az emlékeit elfogyasztva, nem csupán szeretőin áll szimbolikus boszszút, de lassacskán önmagát is felemészti.

A *Szindbád. A feltámadás* (1916) című ciklusban az utazás új dimenziót kap – a hős, akit állandó nyugtalanság hajt, ismét útnak indul, már a halála után, hogy kísértetként találkozzon azokkal nőkkel, akik egykoron szerették őt, azaz, hogy kétszer lépjen ugyanabba a folyóba, ami persze nem sikerülhet. Az utolsó ciklusban, az 1925-ös *Szindbád megtérésé*ben Szindbád olyan férfiként jelenik meg, aki „háttérbe szorult", a nők már nem versengenek érte, ám ő még mindig a szerelmet keresi, végig képes marad azonban távolságtartással tekinteni önmagára. Ezekre az utazásokra, melyeket a legszívesebben a hazai tájakra, gyakran az édesanyjához tesz, Szindbádot a fia kíséri el, azaz inkább a fiú figurája, mert nem önéletrajzi szálról van szó (habár Krúdynak a három lányán kívül volt egy fia is, a hagyománynak megfelelően szintén Gyula). Az utazások pedig főként arra szolgálnak, hogy megtalálja, mi módon teheti jóvá kicsapongó életét, hogyan születhet újjá, mint a *Pénzzel járják a búcsút* című novellában. Ám a bűnös nem annyira Szűz Máriától vár csodát, mint inkább az énekmondó asszonyoktól,

legfőképp azonban az érzékekre ható földi örömöktől: a ruganyos női testtől, a mesteri módon elkészített pörkölt szagától és a frissen sütött kenyér ellenállhatatlan illatától.

Szindbád élete végéig elkíséri Krúdyt, a sors hajótöröttjeként költözik át vele Óbudára (*A vadevezős megtérése*), kóborolja be utcácskáit, tereit és vendéglőit, ám ezeket a kései novellákat már nem komponálta ciklussá az író. Közel száz Szindbád-novella született, beleértve a *Szindbád – Álomképek* cím alatt 1925-ben kiadottakat.[7] Krúdy két regényt is írt Szindbáddal a főszerepben, a dekoratív *A francia kastély*t (1912) és a *Purgatórium*ot (1933), mely keserű, melankolikus humorral fűszerezett, különös beszámoló betegségéről és szanatóriumi lábadozásáról.

Mondhatni, hogy Szindbád még ott is feltűnik, ahol nem jelenik meg, mint például *Az útitárs*ban. Az élet értelmetlenségének érzésétől és az idő előtti, minden valószínűség szerint öngyilkos halál előérzetétől szorongatott, azaz depressziótól gyötört negyvenéves férfi az élet alkonyának küszöbén „kalandot keresve" utazik egy bizonyos felvidéki városba, ahol átél, vagyis inkább egy lépésre van attól, hogy sajátos katarzist éljen át az ifjú Eszténa, a Krúdy-próza gyermekkorból éppen kinövő, szűzies, álomszerű, Balthus lolitáira emlékeztető alakjainak egyike miatt, akik ha nem is szentek, de a szentséget szimbolizálják, ami elkerülhetetlenül vezet a profán szférájával való ütközéshez. Nagyon gyakran az erotikát és a halát is összekapcsolja Krúdy, és nem játszik rosszabbul e motívummal, mint Huysmans vagy a preraffaeliták, akik Oscar Wilde-on keresztül hatottak a magyar szecesszióra. Nem idegen tőle az örök visszatérés elmélete sem, az anya újjászületése leányában (*Asszonyságok díja*) vagy az apáé a fiúban (*N. N.*), ami a balladai hangú *Szilveszter fiam* című elbeszélésben úgy fejeződik ki, hogy az apa a románc kísértését legyőzve átengedi a terepet fiának, aki bizonyos értelemben apja helyett éli át a szerelmet.

Az ifjúság iránti vágyódás időnként mágikus rituálékat idéző gesztusokban jelenik meg Krúdynál. A fiatal öngyilkosnő vére a havon, mint a pogány véráldozat, megváltoztathatja az ember sorsát, így Szindbád is felvesz egy marékkal ebből a hóból abban a babonás hitben, hogy ez fog történni vele.[8] Tulajdonképpen minden, az író saját vonásaival felruházott Krúdy-hőst elkísér a megtisztulás, az újrakezdés utáni vágyódás, még akkor is, ha olyan romantikus hajlamú, mint Rezeda Kázmér *A vörös postakocsi*ban (1913), akit az alapjában véve cinikus és amorális Szindbáddal szinte egy időben hívott életre. *A vörös postakocsi* című regény – mely először folytatásokban jelent meg *A Hét* című neves irodalmi folyóiratban, később pedig többször újra kiadták – hozta el Krúdynak az igazi írói és így pénzügyi sikert is, amit a *Pesti Levelek*ben idéz fel, mellékesen hozzáfűzve a luxusprostituált Mágnás Elza nagy port kavart meggyilkolását, ami egyébként a mai napig megihleti a művészeket, ezt bizonyítja Szász Attila érdekes filmje, a *Félvilág* (2015).

7 Ld. Krúdy Gyula: *Álomképek: Mit mutatnak álmaink írásban és képben*. Bp., 2000, Palatinus.

8 Ld. Krúdy Gyula: Szindbád útja a halálnál = *K. GY.: Az ecetfák pirulása*. Bp., 2000, Osiris.

Az előszóban Lesage *A sánta ördög*ére utalva Krúdy a pesti hiúságok vásárát kívánta bemutatni *A vörös postakocsi*ban. És valóban a város rejtett arcát és sokszínű alakok egész tárházát látjuk, az irodalmi ambíciójú, híres kurtizánról, Pilisi Rózáról mintázott Madame Louise-zal az élen, akihez Krúdyt – és a wales-i herceget is – szoros szálak fűzték. A sikert meglovagolva Krúdy 1917-ben megírta a folytatást, *Őszi utazások a vörös postakocsin* (1917) címmel. Rezeda itt a züllött és lármás Pestről az észak-keleti Kárpátokba menekül, ahol a természetben és a buddhizmusban keres megnyugvást.

Az 1918–1921 közötti években, amikor már a Margitszigeten lakik, először az úgynevezett Kisszállóban, később pedig József nádor egykor szebb napokat látott villájában – amelyben annak idején egész hetekre, de előfordult, hogy több évre magyar írókat látott vendégül, az élükön Arany Jánossal – írja Krúdy kitűnő onirikus regényeit: a *Napraforgó*t, az *Asszonyságok díjá*t, az *N. N.*-t és a már említett, befejezetlenül maradt *Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban*t. Utóbbi cselekménye egy galíciai stetlben játszódik, ahol kísérteties haláltáncot jár Frimet, a szépséges hatujjú zsidólány és a látó, habár vak Béla. Ebből, a Krúdy második nagy korszakának nevezett időszakból származik számos rövidebb írás is, például *Az útitárs*.

A kiábrándult hangulat, a kiégés, a halálfélelem elől azonban Krúdy képes volt a tréfához, az életigenlő szövegekhez menekülni. Szolgáljon példaképpen a perverz erotikával átszőtt könnyed hangvételű kis írás, a *Józsefvárosi emlékek*, melyet Maupassant elbeszéléseihez szoktak hasonlítani, vagy a színpadias *Tótágas* című novella, ami afféle önparódiává válik, ha tekintetbe vesszük, hogy a női láb szinte kényszeresen megjelenő motívum Krúdy prózájában. Nota bene a divatnak és konkrétan a krinolinnak (a divat is a kedvenc témái közé tartozott) szentelt tárcájában Krúdy kikacsintva ismeri be: „ifjúkoromban bízvást hihettem, hogy csak a színésznőknek és táncosnőknek van lábuk". A kifordított mese stilizációjához folyamodik a tréfás, nyilvánvalóan freudi *Boldog élet titka* című elbeszélésben, ahol az orgazmus kelepcéjét állítva neki az érzékek rabjává teszi a kifinomult és szelíd Iót.

Krúdy népszerűségének csúcsa a monarchia alkonyának éveire esett. *A vörös postakocsi* hatalmas sikere után a neves Singer és Wolfner Könyvkiadó 1914-ben kiadta összegyűjtött műveit, 1916-ban pedig a szerző megkapta a főváros Ferenc József-díját. 1918-ban lelkesen üdvözölte az őszirózsás forradalmat, 1919-ben pedig tollával szolgálta a gazdasági reformot, híres riportot írt többek között a Károlyi gróf kormánya által végrehajtott földosztásról. Így hát 1919 után, amikor Horthy kormányzó vette át a hatalmat, a kiadók már nem verekedtek az írásaiért, annál is inkább nem, mert a trianoni békeszerződés következtében maga a könyvpiac is szűkebbé vált.

A Margitsziget csendjében dolgozik Krúdy a máig az egyik leggyakrabban kiadott könyvén, nevezetesen az *Álmoskönyv*ön (1920), amit később a *Babonák*kal és a *Tenyérjóslások könyvé*vel bővített tovább. Régi álmoskönyvekre és a nagyanyjától, Radics Máriától hallott „álommagyarázatokra" támaszkodva (egyébként

megnevezi őt a szakirodalom szerzői között) sajátos kézikönyvet alkot: „a világért sem szeretném, ha könyvemet tudákosnak vagy álbölcsnek ítélnék, mert itt-ott Freud professzor, […] tanításának nyomai mutatkoznak". Megjegyzendő, hogy Krúdyhoz Ferenczi Sándornak, Freud magyar fordítójának és tanítványának közvetítésével jutott el. „Ne vessük meg a babonásokat – írja Krúdy. – Ők azok, akik a mindennapi élet szürkeségét a maguk primitív költészetével megszínezik." És ne féljünk az álmoktól: „Nincsen rossz álom. Mert amikor álmodunk: azt jelenti, hogy még élünk."[9]

Egyébként továbbra is gyűjti majd az álmokat, a legérdekesebbeket a sajtó hasábjain elemzi. Részben a kenyérkereset miatt, részben pedig azért, hogy elszakadjon egyre komorabbá váló gondolataitól. 1925-ben ünnepli írói pályájának negyedszázados jubileumát (nem tudni miért 1900-tól számította), ez alkalomból jelenik meg műveinek tízkötetes válogatása, három évvel később, az ötvenedik születésnapjára pedig egy újabb válogatáskötet, ami azt jelzi, hogy a politikai kegyvesztettség időszakának már vége. Ekkor azonban betegeskedni kezd. Legendás egészsége felmondja a szolgálatot, bizonyára az alkohol miatt, de azért is, és talán elsősorban azért, mert – ahogy nekrológjában írja róla Móricz Zsigmond – „halálra dolgozta magát".

Ennek ellenére a húszas évek második felében megjelentet néhány fontos regényt és több elbeszélést, köztük a szűken vett kánonhoz tartozó olyan gyöngyszemeket, mint az egymást kiegészítő, azaz „párt" alkotó – ez mondjuk úgy, az író specialitása volt – *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél*t és *A hírlapíró és a halál*t.

1925-ben születik meg történelmi esszésorozata, *A tegnapok ködlovagjai*. A walesi hercegen kívül, aki „megtette saját hozzájárulását a Monarchia kultúrájához", Krúdy ezekben Rudolf főherceg, Ferenc József, gróf Károlyi Mihály, Tisza István, sőt még az írókat megkörnyékező (Krúdy az egyike volt azoknak, akiket megkörnyékezett, de ő sikeresen állt ellen) bolsevik Kun Béla portréját is megrajzolta. Ugyanebben az évben publikálja az *Ady Endre éjszakái* című emlékcikk gyűjteményét. Megörökíti benne a „magyar ugar" bajnokával tett közös kalandjait olyan helyekre, mint a legendás és Budapest térképén most is (habár már más helyen és más „köntösben") létező Három Holló kocsma vagy a Meteor kávéház, amelyet Ady állítólag többre tartott, mint a New Yorkot, a *Nyugat* szerkesztőinek híres törzshelyét. Értelemszerűen felbukkannak itt a századforduló bohémvilágának sokszínű tagjai is.

Az íróemberek arcképfestőjeként Krúdy valamiféle személyes irodalomtörténetet alkotott, melyben az összes nagyság megjelenik, az élükön Petőfi Sándorral. Sorsuk és írásművészetük elsősorban ürügyként szolgált Krúdynak ahhoz, hogy saját ízlését és művészi nézeteit kifejezésre juttathassa.

Az utolsó három év, amit a szerény óbudai lakásban töltött, a létért folytatott drámai és megalázó küzdelem időszaka. Ennek ellenére olyan művek születnek ekkoriban, amelyek új árnyalatokkal gazdagítják Krúdy munkásságát, mint

9 Az idézetek az első és a második kiadás előszavából származnak.

például a *Tiszaeszlári Solymosi Eszter* (1931) című áldokumentarista regény a magyar Dreyfus-ügyről. Pénzt viszont már nem keres vele, mert nincs kiadója. Saját költségén adja ki *Az élet álom* (1931) című novellaskötetet – az életet „véres húskoncnak" nevezi, amit fájdalommal idéz fel Kertész, amikor Krúdy gőgjéről és szenvedéséről ír. Krúdy ekkoriban minden értékesebb holmiját pénzzé teszi (bár az nem igaz, hogy csak egy öltözet ruhája volt), a végsőkig küzd, ebben írótársai nyújtanak neki segítséget – 1930-ban megkapja a Baumgarten-díjat, amelynek Babits Mihály a kurátora, két évvel később Kosztolányi Dezső mint a magyar PEN Club elnöke és egyúttal a lord Rothermere által létesített díj sáfárja, jelentős pénzösszeget oszt szét Móricz Zsigmond és Krúdy Gyula között, ami nem csupán anyagi támogatást jelent, de a *Szinbád* szerzőjének lassacskán feledésbe merülő írói munkásságának elismerését is. Szindbád azonban nemsokára elmegy, a ma is létező Kéhli vendéglőben elköltött vacsora után egy üveg könnyű fehér borral hazatér, és 1933. május 12-én álmában hal meg, stílusosan zárva le saját életének történetét. Frakkban temették el, és a sírjánál cigányzenekar játszotta kedves nótáit.[10]

Bár Krúdy Gyula terjedelmes irodalmi munkássága, melynek helye a szűken vett modern magyar irodalmi kánonban vitathatatlan, általában az „impresszszionizmus" kategóriájába szokott kerülni – egyébként Szerb Antalnak, a kiváló írónak és szintén kiváló irodalomtörténésznek[11] köszönhetően –, mégis egyre több interpretációs lehetőséget nyit meg. Az egymáshoz kapcsolt motívumok és témák erdejét, egy „élőlény forma" szerves egészet megalkotva – ahogy azt egy fiatal kutató megjegyzi – engedi, hogy szinte vég nélkül követhessük az intertextuális nyomokat. Egyébként Szerb is észrevette azt, ami a leglényegesebb, nevezetesen a narráció modernségét, a tudatos „szálelvesztést" és az idő „magánügyként" való kezelését. Felhívta a figyelmet arra, hogy a kor főképpen kedves *laudator temporis acti*t látott benne, és hogy Krúdy „kezdettől fogva kissé elavult volt", ezt a vonását azonban azzal a rendkívüli ösztönnel hozza kapcsolatba, ami lehetővé tette számára, hogy olyan nagy újítókat előzzön meg, mint Giraudoux vagy Virginia Woolf.

Az időkezelés módját tekintve (habár nem csak azt), Krúdyt régóta Prousttal és Kafkával állítják párhuzamba, olykor velük egyenrangúként értékelve (lásd Kertész). A magyar és a lengyel komparatisztikai kutatásokban rendkívül termékeny területnek bizonyult a Bruno Schluzcal való analógia. Annak általános megállapításán túl, hogy írásaikat a Monarchia szelleme hatja át, szövegeik strukturális elemzése olyan jellegzetességek hosszú listáját eredményezi, amelyek a *Szindbád* írójának világát a *Fahajas boltok* szerzőjének világával kötik össze: az álompoétika, az idő formátlansága, a mulandóság és a ciklikusság,

10 Izgalmas részleteket tartalmaz az író utolsó éveiről a *Nyugat* korszakát kiválóan ismerő Fráter Zoltán utószava e kötetben: *Ódonságok városában: Krúdy Gyula írásai Óbudáról*. Bp., 2013, Óbudai Múzeum.

11 Szerb Antal 1934-es magyar irodalomtörténetét rendszeresen újranyomják, és továbbra is fontos viszonyítási pontot jelent az irodalomkritikai diskurzusban.

az erőteljes önéletrajziság, az erotikus szálak, a holt létezők élővé tétele, a szürreális átalakulások, mindenekelőtt azonban a kisváros toposza, annak „dermesztő unalmával" és jellegzetes alakjaival, akik a piactér, a vendéglő, a cukrászda, a tánciskola és az örömház mitologizált tereit népesítik be. Közös bennük az is, hogy a líraiságot a groteszkkel szövik át.[12]

Az irónia, a paródia és a konvenciók vegyítése kétségtelenül az irodalom „groteszk" modelljének eszközei. Arról, ahogy Krúdy „mindenről és mindenkiről örökké parodisztikusan beszélt" írja azt Márai, mellesleg lemondóan, hogy a külföldi (konkrétan: a német) befogadó esetében, aki a fordítással kerül kapcsolatba, nincs olyan bűvös, nehezen megfogható mentális cinkosságon alapuló kapcsolat, mint Krúdy és a magyar olvasó között. Bizonyára igaza van, bár épp ez a távolságtartás, éleslátás és humorérzék nyeri meg továbbra is új hívek (talán a hívő a legtalálóbb szó) sokaságát Krúdy számára, nem csak Magyarországon. Krúdy nagyon magyar, de az élet szépségének élvezetében – annak minden megnyilvánulásában – univerzális. Kevesen képesek így uralni a nyelvet, de valószínűleg nem értene egyet a stílus másik nagy mestere, Kosztolányi Dezső nézetével, miszerint az író az az ember, akinek a szavak fontosabbak, mint az élet. Krúdy számára nem voltak azok, és ez érződik is. Ajándékként kapta az írás tehetségét, és bőkezűen, sőt elegáns nemtörődömséggel osztotta meg azt másokkal.

Krúdy világirodalmi recepciója évről évre szélesebb körű. Novelláit és egyes regényeit (különösen *A vörös postakocsi*t, az *Asszonyságok díjá*t és a *Napraforgó*t) számos nyelvre lefordították. Vajon ez azt jelenti, hogy Krúdy általánosan ismert volna, vagy hogy valamikor az lesz? Az előrelátó Szerb inkább az „arisztokratikus" író jövőjét jósolta neki, mert ő sem hitt az úgynevezett átlag olvasó képzelőerejében, ami elengedetlen ahhoz, hogy az ember engedje, hogy Krúdy rabul ejtse, és magától kövesse az író által sugalmazott nyomokat. A kortárs olvasó, még ha meg is van áldva a fantázia adományával, vajon készen áll egy ilyen kihívásra? Tudja vajon értékelni a „tékozló bűvész" hasonlatainak szépségét, melyek – mint azt Márai hangsúlyozta – Krúdy írásművészetének egyik titkát jelentik?

Reménykedhetünk csak abban, hogy igen. A pálya különböző korszakaiból és területeiről válogató kispróza kötet – innen a némileg szeszélyes időrendiség – kísérlet arra, hogy emlékezetünkbe idézze a *Szindbád* szerzőjét, ugyanakkor javaslat a szindbádi ördögi körből való kilépésre. Az elbeszéléseken kívül helyet kapott itt egy csokorra való publicisztikai írás is, melyek megmutatják, hogy Krúdy végig megmaradt lírikusnak, de azt is illusztrálják, ahogy írásművészetére oly jellemző módon, a valóság anyaga és az irodalmi fikció szövete átjárják egymást, az ismétlődő motívumok, nevek, alakok szerepet és álarcot cserélve a maga nemében egyedülálló univerzumot teremtenek.

Vas Viktória fordítása

12 Ld. Csilla Gizińska: Miasteczko – mit przestrzeni młodości w prozie Brunona Schulza i Gyuli Krúdyego. *Acta Philologica,* 37 (2010), 322–330.